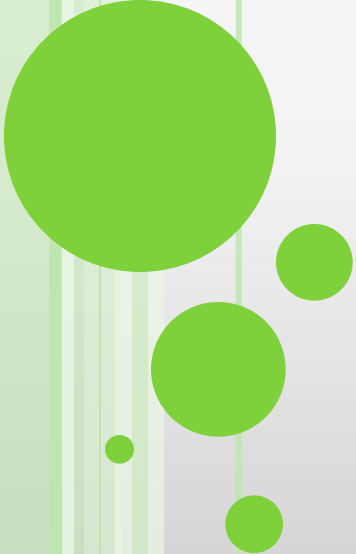


Ivana Eterović, prof.

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

isankovi@ffzg.hr



GLAGOLJICA – PRVO SLAVENSKO PISMO

Institut für Slawistik, Karl-Franzens-Universität
Graz, 22. svibnja 2012.

RAZVOJ SLAVENSKE PISMENOSTI

- *Traktat Crnorisca Hrabra* – tri faze u razvoju slavenske pismenosti:
 - poganska faza: Slaveni bez pisma; „crtama i urezima brojahu i gatahu”
 - nakon pokršćavanja: pokušaj bilježenja latinskim i grčkim slovima, bez sustava
 - Konstantin Filozof, „muž pravedan i istinit”, stvorio pismo



POČECI SLAVENSKE PISMENOSTI: KONSTANTIN (ĆIRIL) I METOD



- 862. moravski knez Rastislav moli bizantskoga cara Mihajla III. da mu pošalje misionare koji bi širili kršćanstvo na slavenskome jeziku
- savez s Bizantom trebao je osloboditi Moravsku njemačke crkvene i političke vlasti

VAŽNOST SLAVENSKE MISIJE

- Konstantin stvorio prvo slavensko pismo – **glagoljicu (oblu)**
- stvaranje prvoga slavenskoga književnoga jezika – temelj pismenosti svih Slavena
- prevedene najnužnije liturgijske knjige na slavenski jezik



STAROSLAVENSKI JEZIK

- prvi slavenski **književni** jezik ≠ praslavenski

OSNOVICA

NADGRADNJA

južnoslavenska:
makedonska (iz
okolice Soluna)

općeslavenska



GRAFIJSKI SUSTAVI

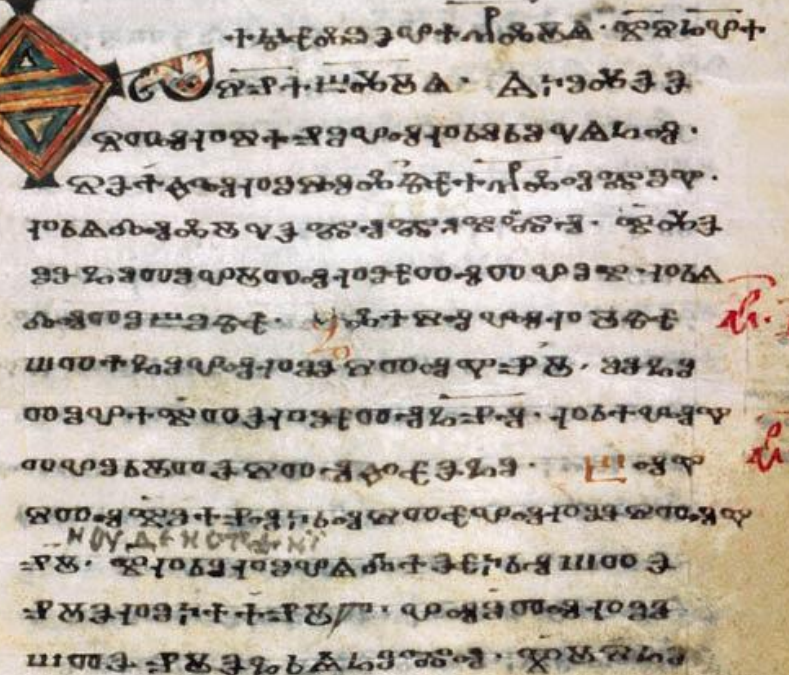
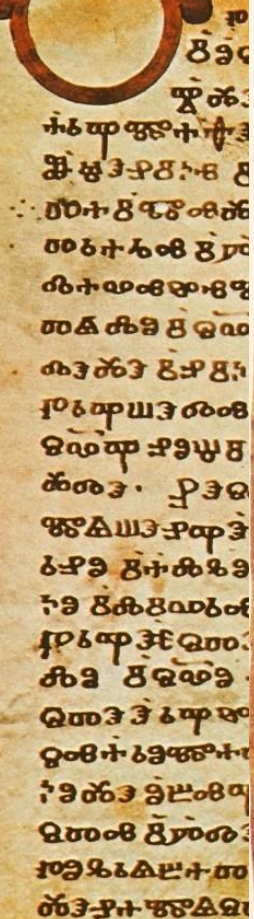
- nema sačuvanih tekstova iz najstarijih razdoblja (druga polovica IX. st.)
- najstariji sačuvani tekstovi iz X. i XI. st. → KANON
- kanonski tekstovi pisani glagoljicom ili ćirilicom



ZNAČAJKE KANONSKIH TEKSTOVA

- podloga: pergamena
- *scriptura continua*
- kraćenja
- nema interpunkcije (~ točke)
- nema velikih slova (~ inicijali)
- rastavljanje riječi na kraju retka nije se označavalo





ОУЗГОНИТН
 ДЪННІННОУ
 ЗВЪРНЕТН
 УРНХІАНОУ
 ННЪКЪСЕТОВ
 УЕ. ѠЗЛОУКЕ
 НАНЪСІА. НАС
 ПОВЪДНТН
 ГЖШТААВО
 ВЪКЪШОУ.
 ВЪЗАШАТЪ
 МНРЪНЪСЪ
 ШТОУГОУНА
 ОУЧОУСЛАВА
 НЪІННАНПР



МЪСАЧЛАМРТАК
 ТЪТОВРЪМА
 МНАНОУ. ПР
 КАНПНѠДА
 НЕМАГРН
 ЪЖСТРАНЖ
 ТННМЪКЕЛ
 ВАСНХСІЕКІ
 УАСАНМОЛА
 МАНОБАНУ
 ТЪАЖУЕНЪ
 НІАВНСАІМО



13



ДАСЖ
 МНРЗ
 ЕУЕГ
 ЖНМ
 МЪВЗ
 ЖНМ
 МНЗ
 ТОУ
 ТОУ
 ТЕТ
 ТНО
 ДНН
 НЖ
 ДЖ
 ПА
 АІ
 НН
 ЦА



ЕВА. ѠНОАНА. ГЛА. А.



СКОННЕБСЛОВО
 НСЛОВОБЪОТЪ
 БА. НБЪБЪ
 СЛОВО. СЕБЪ
 НСКОННОУ
 БА. НТЪМЪВСАБЪ
 ША. НБЕЗНЕГОНН
 УБТОЖЕНЕБЪІСТЬ
 НЖЕБЪІСТЬ. ВЪТО
 МЪЖНВОТЪБЪ. Н

ЖНВОТЪБЪ. БСБЪТЪ
 УЛОВЪКОМЪ. НБЕ
 ТЪБЪТЪМЪСЪБЪТН
 ТЪСА. НТЪМАНО
 НЕОБАТЪ. БЪІСТЬ
 УАБЪКЪПОСЛААНЪ
 ОТЪБА. НМАНОУ
 НОАНЪ. ТЪПРНДЕ
 БЪСЪБЕДЪТЕЛЪ
 СТЕО. ДАСЪБЕДЪТЕ

SLAVENSKA PISMA – IME

- najstariji povijesni izvori ne imenuju preciznije pismo
- 1047. prvo spominjanje naziva *kurilovica* u zapisu novgorodskoga popa Upyra Lihog – označava glagoljicu!
- glagoljica i ćirilica posuđivale jedna drugoj ime



ĆIRILICA

- nastala na temelju grčkog uncijalnog pisma – dugogodišnji proces prilagodbe
- svečano pismo, s velikim uspravnim međusobno nepovezanim slovima
- skupina znakova preuzeta iz grčkog alfabeta – zadržana glasovna vrijednost; skupina posebnih znakova za specifične slavenske glasove
- glasovna i brojevana vrijednost grafema
- 893. normirana na državno-crkvenome saboru u Preslavu – službeno bugarsko pismo



GLAGOLJICA

- tvorac pisma: Konstantin (Ćiril)
- glasovna i brojevena vrijednost slova
- naziv glagoljica izveden iz glagola *glagolati* = govoriti
- prvo javljanje termina *glagoljica* u talijanskom pismu Franje Glavinića Propagandi u Rimu 11. 1. 1612.; pridjev *glagoljski* stariji
- od XII. do XIII. st. *littera Hieronymiana* (~ jeronimska teorija)



AZBUČNA MOLITVA

A ja riječju ovom molit ću se Bogu:
Bože svake stvari – stvoritelju i držitelju
Vidljive kao i nevidljive,
Gospodine, duha mi pošalji životnoga
Da udahne u srce mi riječ
Jaku – na sreću nek bude svima
Živima – što na tvoje zapovijedi paze,
Zaista je naime svjetlilo života

...



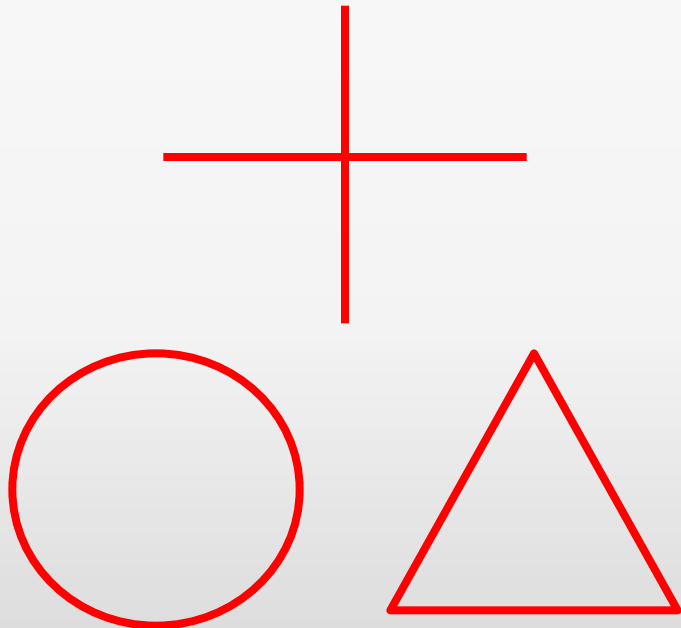
TEORIJE O POSTANKU GLAGOLJICE

- gotska teorija: osnova gotsko-runsko pismo uz doradu Sv. braće (K. Grubišić)
- nastanak iz ćirilice (J. Dobrovsky)
- ugledanje na grčko kurzivno pismo VIII. i IX. stoljeća (Taylor-Jagićeva teorija)
- pokušaj izvođenja slova iz grčkoga alfabeta i drugih pisama: starožidovskog, koptskog, hazarskog, sirijskog, gruzijskog, armenskog...
- najuvjerljivije teorije: pokušaj otkrivanja modela na temelju kojega su nastala sva slova

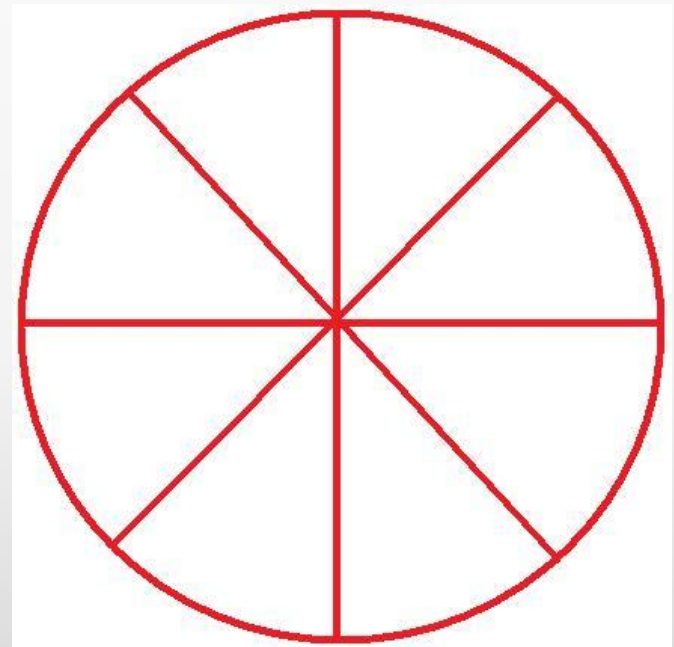


MODEL TVORBE GLAGOLJIČKIH SLOVA

Georg
Černohvostov



Vasil Jončev



KOJE JE PISMO STARIJE?

- spomenici se javljaju u isto vrijeme: zadnja dva desetljeća 10. stoljeća
- međusobna ugledanja slova
- pitanje o autorstvu odvojeno je od pitanja o prvenstvu pisma
 - ispremiješanost brojevni vrednosti slova u ćirilici
- prostor upotrebe
 - glagoljica na prostorima djelovanja Sv. braće ili njihovih učenika (Moravska, Panonija, Hrvatska)



NAJSTARIJE PISMO – GLAGOLJICA

- jezik (arhaičniji u spomenicima pisanim glagoljicom)
- pisarske pogreške u ćiriličnim tekstovima (zbog sličnosti glagoljičkih slova u predlošku)
- palimpsesti (glagoljički tekst u pozadini)
- Crnorizac Hrabar: Slaveni bi odgovorili da je pismo sastavio Konstantin



RASPROSTRANJENOST GLAGOLJICE

- glagoljica s 12. st. iščezla iz svih zemalja osim iz Hrvatske (kratka epizoda u Češkoj u 14. st.: samostan Emaus, no i ondje u vezi s djelatnošću hrvatskih glagoljaša)
- na hrvatskome prostoru nakon kraja 12. st. povukla se zapadno od Šibenika, tj. rijeka Krke i Vrbasa (osobito na zadarsko područje, Liku, Kvarner i Istru) uz povremeno javljanje i na drugim područjima



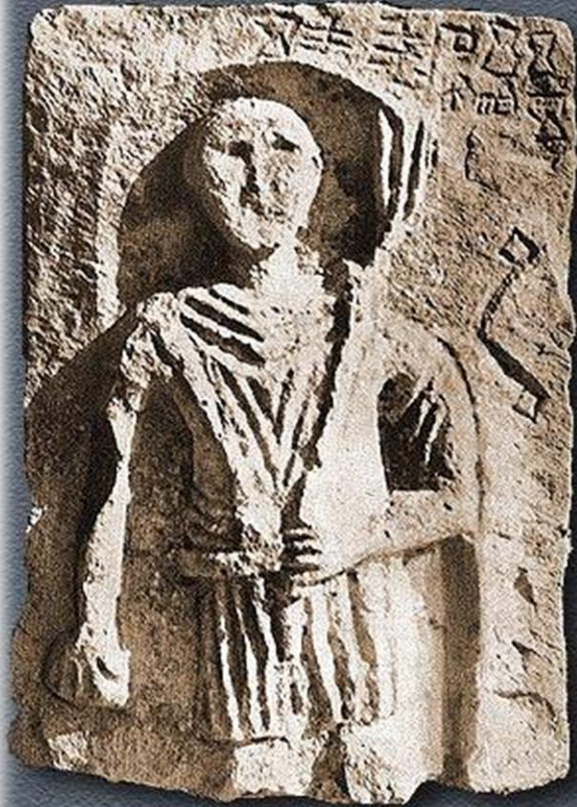
PRVI DODIRI HRVATA S ĆIRILOMETODSKOM TRADICIJOM

- protjerani učenici nakon Metodove smrti 885. g. otkupljeni u Veneciji na tržištu roblja i dovedeni na sjevernojadranske bizantske posjede (V. Štefanić)
- prve vijesti iz X. st.: pisma pape Ivana X. iz 925. splitskom nadbiskupu i dalmatinskom episkopatu – kritika zbog širenja „Metodijeve doktrine”
- 925. g.: 10. zaključak splitskog crkvenog sinoda o zabrani zaređivanja glagoljaša



NAJSTARIJI EPIGRAFSKI SPOMENICI NA HRVATSKOME PROSTORU (1)

Plominski natpis



Plominski natpis (11. st.)

SE E PISŬLŬ S



NAJSTARIJI EPIGRAFSKI SPOMENICI NA HRVATSKOME PROSTORU (2)



Valunska ploča (11. st.)

TĚHA SINŮ VŮ(NU)KŮ JUNA

TECHA ET FILIUS EIUS BRATOCHNA ET IUNNA
NEPUS EIUS

NAJSTARIJI EPIGRAFSKI SPOMENICI NA HRVATSKOME PROSTORU (3)



Krčki natpis (11. st.)



SE ZIDA MAJЪ OPATЪ I RADONĚ RUGOTA DOBROSLAV(Ъ)

NAJSTARIJI EPIGRAFSKI SPOMENICI NA HRVATSKOME PROSTORU (4)

B

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

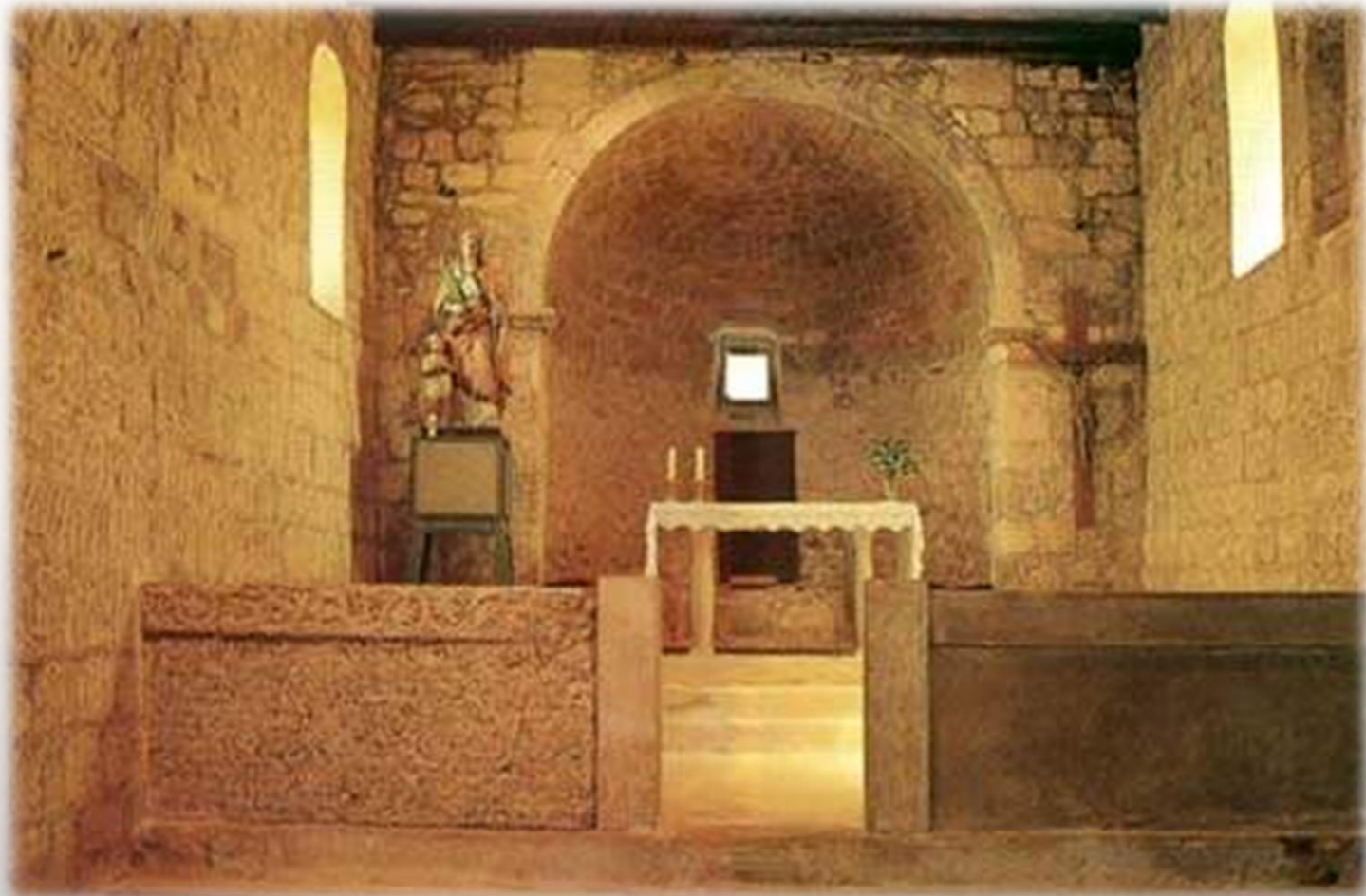
11.

12.

13. IKOLA VB OTOCBCI [SB S]VETOJU LUCIJO VB EDINO



B. FUČIĆ: IZVORNI SMJEŠTAJ BP; NAJUVJERLJIVIJE ČITANJE



NAJSTARIJI EPIGRAFSKI SPOMENICI NA HRVATSKOME PROSTORU (5)

Supetarski ulomak
(12. st.)

ćirilicom AMENЪ

glagoljicom IÊKOVЪM



ODOBRENJA BOGOSLUŽJA NA SLAVENSKOME JEZIKU

- reskripti pape Inocenta IV. senjskom (1248.) i krčkom (1252.) biskupu – odobrava upotrebu glagoljice i staroslavenskoga jezika u liturgiji
- prijelomno 13. stoljeće: kraj borbe za opstanak glagoljice i procvat glagoljaštva
- funkcionalna razvedenost i tematska raznovrsnost tekstova



HRVATSKOGLAGOLJSKI TEKSTOVI

- od XIV. stoljeća uspostavljanje različitih tipova književnoga jezika ovisno o funkciji/namjeni pojedinoga teksta
- XIV. i XV. stoljeće – zlatno doba hrvatskoga glagoljaštva
- vrhunac: 1483. hrvatski prvotisak *Misal po zakonu rimskoga dvora* – 1. europski misal koji nije otisnut latinicom i latinskim jezikom
- XVI. stoljeće – opadanje gospodarske moći glagoljaštva i početak zamiranja glagoljaške tradicije



RAZVOJNE FAZE GLAGOLJICE (NA HRVATSKOME PROSTORU)

- a) obla glagoljica (do 12. st.)
- b) pismo formativnoga razdoblja
- c) ustavna/uglata glagoljica (od 13. st.)
- d) kurziv i poluustav (od 14. st.)



OBLA GLAGOLJICA



FORMATIVNO RAZDOBLJE

[illegible][illegible]

JUGOSLAVENSKA
AKADEMIJA
UZAGREBU

UGLATA GLAGOLJICA

[illegible]

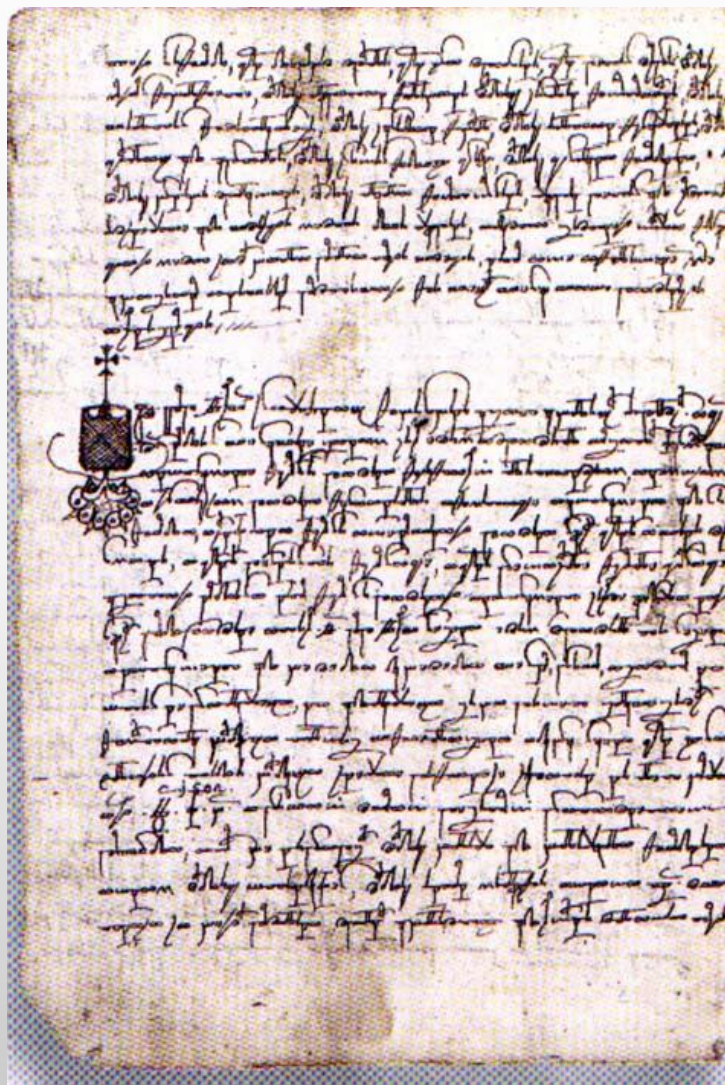
ՎՍՏԱՄԱՅ ԶԱՔ ԴԵՅՆԻ ՍԵՐԱԿԱՄԻՒ ԿԱՄ
 ԶԱՄԻՆՈՒ ՎՅՈՒՄԱՆՈՒՆ ԿՈՒՐԵԿԻՄԱՆԱՅ ԻՄԻՆԱՄ
 ԽՈՒՄԱՆՈՒՄԱՆ ՎՅՈՒՄԱՆ ԱՄԵՆՆԱՄ ԿԱՄԱՆ
 ԱՄ ՈՒՄԻՆՈՒ ՄԱՅԻ ԶԱՄԻՆԻԿԱՅ ԵՆԻՔԱՔ **Ի**ՔԱ
 ԴՆԱՄԱՆԱՄ ԿԱՄԱՔԱՔ ԿԱՄԱՅԻ ԿԱՔԱ ՍՏԱՄԱՅ Կ
 ՄՆ ԻՆՎՅՈՒՄԱՆ յԱՄԱՆ ԶԵՄԵՐԱԿԻՄԱՆ ԿԱՔԱ **Ի**ՔԱ
 ԻՔԱՄԱՅ ԶԱՔ ԻՔԱՔԱՔ ԿԱՄԱՄԱՐԱՔԱՅԻՅ ԿԱՔԱՔ
 ՎՅՈՒՄԱՆԱՅ ԿՈՒՐԵՒՄԱՆԱՅ **Ի**ՄԻՆ յԱՄԱՆ
 ԻՄԱՆԱՅ ՍՈՒԽԵՐԱՄԱՆ ԿԱՄԱՐԱՆ ԱՅՆԱՅ ԿԱՔ
 ԿԱՅՆ ԿԱՆԱՆԱՆ ԿԱՄԱՐԱՆ ԱՅՆԱՅ **Ի**ՄԻՆ յԵՐԵՐՈՅ
 ՄՈՒ ԿԱՅՆԱՆԱՆ ԿԱՔԱՄԻՄԻՄ ԱՅՆԱՆՈՒ ԻՄԵՐԱՄԻՄ
 ԿԱՔԱՄԱՐԱՆԱՄԱՆ ԱՅՆԱՅ **Ի**ՔԱՔԱՔ

Երանելի զարմար քաղաքացի Զ. Մ.
 Բաղդատյանը իմ անունով հիմա
 անգամ **մեզ** չեի տալիս խոսք։



ՊԵՆ ՈՒՆԻՆ՝ **Շ** ԽԹՈՒՄԻՆ ԿՆԻՆԻՆ
 ԿՄԵԼԱ ԴԱՄԱՅԱՄԱՅ ԿԻՇԽԻՐԱՅԻՆ
 յԱՅԻՆԱԿ ԷՆՈՒՆԻՆԿԱԿՅԻ ԿԱՄԿԻՍՅՈՒ
 ԷՄԿ ՈՒՆԻՆՍԻ ՍՈՒԿԻՆՍԻ ՍԱԼՅԱՄԻՆ ԵԿԿԻ
 ԿՅԱԿԵՎՍԻՆ ԵՅԻ **Պ**ԿԱՄԿԱՅԻՆԻՆ ԿՄԻ
 Կ ԿԻՍԻՆԱ յԻՆՍԻՆԿԱՅԱՆ ՄԿԵՍԻՄԱՄԻՆ՝

KURZIVNA GLAGOLJICA



አወጣጥሱኝ ይኸ
ጠያቂዎቼን ይጠጡ



LITERATURA

- Damjanović, Stjepan, *Slovo iskona: Staroslavenska / starohrvatska čitanka*, Matica hrvatska, Zagreb, 2002.
- Fučić, Branko, *Glagoljski natpisi*, JAZU, Zagreb, 1982.
- Hercigonja, Eduard, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, Matica hrvatska, Zagreb, 2006.
- Hercigonja, Eduard, *Tisućljeće hrvatskoga glagoljaštva*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2009.
- Žagar, Mateo, „Osnovni procesi konstituiranja ustavne glagoljice“, *Българи и Хървати през вековете*, sv. 2, Sofija, 2003., str. 31–42.
- Žagar, Mateo, „Ustanovljivanje kurzivne glagoljice u XIV. stoljeću“, u: Samardžija, Marko (ur.), *Vidjeti Ohrid*, Hrvatsko filološko društvo – Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2008., str. 141–170.
- Žagar, Mateo, „Hrvatska pisma u srednjem vijeku“, u: Bratulić, Josip (i dr.), *Povijest hrvatskoga jezika 1: Srednji vijek*, Croatica, Zagreb, 2009., str. 107–119.
- *Žitja Konstantina Ćirila i Metodija i druga vrela*, preveo i protumačio Josip Bratulić, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998.